

Тема 3. Заняття 15. Переведення національної економіки України до функціонування в умовах особливого періоду.

Питання.

1. Економічна готовність держави до оборони як важлива умова задоволення воєнно-економічних потреб.
2. Основні принципи і механізми управління забезпеченням економічної готовності держави до оборони.

Література.

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії. Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К.: Преса України, 1997.
2. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України від 24.12.2010 – 2010 р., № 50, / № 50-51 / стор. 1778, стаття 572.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV // Відомості Верховної Ради України від 02.05.2003 – 2003 р., № 18, стаття 144.
4. Закон України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII // Відомості Верховної Ради України від 02.11.1993 – 1993 р., № 44, стаття 416
5. Закон України “Про оборону України” від 6 грудня 1991 року № 1932-XII // Урядовий кур’єр. – 2000. – 27 грудня.
6. Закон України “Про Державний бюджет України на 2025 рік”.
7. Указ Президента України №479 від 27.09.2021. Концепція забезпечення національної системи стійкості.
8. Чеховська М.М. Мобілізація економіки в умовах збройної агресії. [Електронний ресурс] / – Режим доступу : http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_20/2/37.pdf .
9. Р. Ш. Ширалієв, П. Б. Волотівський, С. П. Леонтович/ Чинники, що впливають на процес мобілізаційного планування національної економіки України. [Електронний ресурс] / – Режим доступу : <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=http://niou.org.ua/article/view/190251/240343&ved=2ahUKEwiNjeiylfWMAxV-cPEDHQd8FwEQFnoECBYQAQ&usg=AOvVaw04dYHZJ8MnLUX270rwdYZv>.

ВСТУП.

Мобілізація економіки є важливим завданням органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки та оборони, і проводиться з метою забезпечення готовності економіки до повного задоволення потреб сил безпеки і сил оборони, промисловості й життєдіяльності населення в умовах війни. Вона є складовою мобілізації

держави та супроводжується різкою зміною розподілу ресурсів у бік нарощування виробництва продукції військового призначення. Мобілізаційне планування національної економіки, будучи складовою державного стратегічного планування, має здійснюватися в єдиній системі планування у сферах національної безпеки та оборони й керуватися з одного центру. Тому розгляд основних чинників, що впливають на стан і розвиток системи мобілізаційного планування у сфері національної економіки України є надзвичайно важливою складовою підготовки держави до оборони.

I. ЕКОНОМІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДЕРЖАВИ ДО ОБОРОНИ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ЗАДОВОЛЕННЯ ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНИХ ПОТРЕБ.

Останнім часом, в умовах поглиблення світової фінансової кризи, посилився інтерес до проблеми економічної готовності економіки України до оборони. До речі, кризу слід розглядати як фазу циклу економічного розвитку, а тому необхідно її вивчати, прогнозувати, управляти нею. *Криза* – це період дезорганізації системи, водночас вона стимулює переорієнтацію господарювання і перегрупування капіталу, мобілізує сили, які шукають шляхи до оздоровлення економічної діяльності.

Війна вимагає мобілізації всіх сил суспільства на його захист, для чого необхідна всебічна завчасна підготовка економіки, органів державної влади і управління, збройних сил та інших військ.

Під економічною готовністю держави до оборони розуміють здатність економіки задовольняти воєнно-економічні потреби у встановлених обсягах і у визначені оборонним плануванням терміни в будь-яких умовах обстановки.

У мирний час мають бути забезпечені поточне воєнне споживання, створення необхідних резервів, запасів і можливість швидкого переходу військ (сил) на воєнний стан, у воєнний час – матеріальне забезпечення виконання поставлених перед збройними силами бойових завдань. Економічну готовність держави до оборони характеризують реалізовані ВЕП (військово-економічна могутність) і мобілізаційна готовність економіки. Вона включає підтримання достатньої військово-економічної могутності, створення умов для проведення швидкої економічної мобілізації і стійкого функціонування економіки за надзвичайних обставин.

Для вираження можливості держави виробляти ОВТ та інші матеріально-технічні засоби збройної боротьби використовують поняття воєнно-економічна могутність держави, що є реалізованою частиною ВЕП та характеризується обсягом та структурою військового виробництва на цей період часу.

Визначаючи воєнно-економічну могутність у мирний час як рівень військового виробництва на цей період часу, ВЕП слід розглядати як можливість збільшення військового виробництва в особливий період.

Важливою умовою ефективного використання воєнно-економічних ресурсів є раціональне поєднання поточного військового виробництва з накопиченими в державі і його збройних силах резервами, запасами і можливостями по збільшенню виробництва ВВП в надзвичайних умовах.

В різні періоди часу джерела задоволення воєнно-економічних потреб різні. В період стабільного мирного розвитку поточне військове виробництво дає можливість забезпечити війська всім необхідним, оновлювати і поповнювати резерви і запаси. При послабленні міжнародної напруженості можливе скорочення обсягів поточного військового виробництва, резервів і запасів у різних комбінаціях. При посиленні міжнародної напруженості і воєнних конфліктах та частина зростаючих воєнно-економічних потреб, яка не покривається збільшенням виробництва, задовольняється завдяки резервам і запасам. У всіх випадках бажано, щоб сумарна кількість вироблених і використаних з резервів запасів ресурсів була не менше рівня воєнно-економічних потреб. В реальному житті чергування періодів можливі кількісні пропорції можуть бути дуже різними залежно від певних обставин.

В економічній готовності держави до оборони розрізняють **функціональну і ресурсну готовність**.

Функціональна готовність економіки включає структурну, науково-технічну, виробничу, мобілізаційну та організаційну готовність, а також готовність до стійкого функціонування в будь-яких умовах бойових дій, включаючи війну.

Структурна готовність – єдність всіх форм і видів матеріального виробництва і засобів доставки його результатів воєнним споживачам в обсягах, що гарантують виконання бойових завдань збройними силами. Головним її завданням є забезпечення своєчасного, в необхідних обсягах і складі виробництва і поставки споживачу (військам, силам) ВВП. Відповідно до обсягів воєнно-економічних потреб будуються галузева і територіальна структури військового виробництва.

Науково-технічна готовність до оборони визначається сукупністю органів і заходів, спрямованих на ефективне використання науково-технічного потенціалу і створення необхідних умов для виробництва принципово нових систем зброї.

Виробнича готовність економіки до оборони характеризує готовність всіх ланок воєнно-економічного процесу від розроблення і виробництва до розподілу, доставки, забезпечення ефективного використання оборонної продукції у збройних силах і її утилізації.

Мобілізаційна готовність охоплює поточне воєнне виробництво з комплексом заходів щодо підготовки до швидкого збільшення його розмірів завдяки мобілізації цивільної економіки відповідно до обстановки, що змінюється.

Організаційна готовність економіки до оборони є єдністю воєнних, технічних, економічних і соціальних процесів, упорядкованість їх проведення для ефективного використання воєнно-економічних ресурсів. Вона виявляється в певній організації управління економічним забезпеченням оборони.

Готовність економіки до стійкого функціонування характеризується її здатністю задовольняти воєнно-економічні потреби в умовах різних бойових дій (воєнних ударів, стихійних лих, аварій, катастроф тощо).

Сукупність згаданих підсистем утворює єдину керовану систему. Кожна підсистема готовності може бути розглянута як самостійний об'єкт аналізу. Облік специфіки і взаємозв'язків підсистем обумовлює ефективність всієї системи.

Ресурсна готовність включає **готовність людських ресурсів** – наявність і ступінь підготовки кадрів, які забезпечують розроблення оборонної продукції, її випуск, поставку у війська, експлуатацію, а також утилізацію військово-технічних засобів, що вивільняються;

готовність матеріальних ресурсів – наявність засобів праці і предметів праці (природних ресурсів, енергоносіїв, сільськогосподарської продукції тощо), необхідних для виготовлення, поставлення і споживання КВП в необхідній кількості;

фінансову готовність – наявність у держави фінансів на оплату оборонних потреб, а також можливості залучення для цього засобів з позабюджетних джерел. Всі розглянуті види економічної готовності держави до оборони взаємопов'язані і доповнюють один одного.

Кількісно в загальному вигляді економічну готовність держави до оборони (ЕГО) можна визначити як відношення його воєнно-економічної могутності (ВЕМ) до поточних (або розрахункових) воєнно-економічних потреб (ВЕП потр):

$$\text{ЕГО} = \frac{\text{ВЕМ}}{\text{ВЕП потр}}$$

Для кількісного оцінювання рівня ЕГО необхідно вибрати відповідні показники, які можна розділити на дві групи: результативні і факторні. *Результативні* показники характеризують ступінь досягнення мети діяльності по забезпеченню ЕГО і можуть бути компонентами альтернатив. *Факторні* показники відображають умови, засоби і шляхи формування результативних показників. Всі факторні показники можна розділити на три групи.

Керовані (регульовані) – це показники, які характеризують якісні результати діяльності: якісні параметри озброєння і військової техніки, ступінь використання воєнно-економічних (оборонних) ресурсів, часові й інші показники.

Умовно керовані – це показники, що мають велику інерційність. До них можна віднести показники, що характеризують обсяг виробництва і галузеву структуру ОПК, його технологічний рівень, якість підготовки трудових ресурсів.

Некеровані (нерегульовані) – це показники, які характеризують кліматичні умови регіонів, ступінь готовності можливого противника тощо.

Воєнно-економічні показники мають риси і результативних, і факторних. *Наприклад*, з одного боку, показники продуктивності праці або технологічного рівня ОПК характеризують якість його функціонування, а з іншого – кількісні можливості з випуску продукції, задоволення визначених потреб у високоточній або іншій зброї, що вимагає сучасного рівня технологій.

Планування діяльності по забезпеченню економічної готовності припускає вибір оптимального варіанта дій, що відповідає вибору певної сукупності конкретних значень керованих показників суб'єктами управління (посадовими особами) під час підготовки і затвердження управлінських рішень.

Дослідження структури, змісту, видів і функцій забезпечення ЕГО дає можливість стверджувати, що під час розгляду економічних витрат на забезпечення безпеки слід враховувати повні витрати і добиватися оптимального розподілу ресурсів між різними сферами діяльності (політичної, воєнної, дипломатичної, екологічної, економічної й ін.). У воєнній сфері треба враховувати не тільки прямі витрати ресурсів на озброєння, військову техніку або визначений бойовий ефект, а й “кількість та якість безпеки”, що забезпечується **споживчою вартістю** певного виду зброї. (ЗРК “Петріот” – 1,5 млрд \$).

Вартісним показником кількісних і якісних зрушень у сфері забезпечення воєнно-економічних потреб є фінансові витрати держави на оборону. В умовах ринкової економіки фінанси є одним із важелів, за допомогою якого держава зміцнює свій оборонний потенціал та на його основі створює реальну систему оборони.

В кожній державі існує певний граничний рівень витрат на оборону. Якщо він низький, то збройні сили є малоефективними. Для України, відповідно до Закону України “Про оборону України” він має становити не менше 3% від ВВП в умовах мирного часу.

Аналіз динаміки оборонних витрат у відсотках від ВВП в Україні свідчить, що вони знизилися з 2,4% у 1992 р. до 1,4% у 1999 р., а в 2008 р. до 1,03%. При цьому з 1992 по 1999 р. відбулося зниження ВВП на 74,2%, тому оборонні витрати фактично знизилися не на 40%, а у понад 5 разів. Зростання ВВП в Україні у наступні роки близько 5% щорічно мало супроводжуватися значно більшим зростанням оборонних витрат, але тільки у 2003–2004 р. таке зростання відбулося, хоча вимоги Закону України “Про оборону України” і досі не виконуються.

Разом з тим, витрати на оборону мають соціальний сенс лише у тому разі, якщо не створюють надмірного тягара для Державного бюджету України, тобто не є перепоною для економічного розвитку держави й водночас є достатніми для забезпечення її обороноздатності.

Якщо “оборонну достатність” розглядати як орієнтир для всіх країн, тоді її можна визначити як ступінь адекватності оборони країни сучасним реаліям, тобто, по-перше – її економічним можливостям; по-друге, – національним

інтересам і цілям держави, що формуються з урахуванням світового балансу могутності; по-третє, – сучасним вимогам військової справи. Тобто принцип оборонної достатності, особливо в умовах фінансової кризи, може бути реалізований у разі винайдення раціонального співвідношення між складовими елементами системи оборони держави, що дало б змогу забезпечити обороноздатність держави, гарантуючи громадянам безпечні умови життя, та сприяти становленню України як економічно сильної європейської держави.

Разом з тим, незважене скорочення оборонних витрат може спричинити не лише неконтрольовані процеси в оборонній сфері, а й зумовити розбалансування системи безпеки в цілому. Валовий внутрішній продукт є основним джерелом формування фінансових ресурсів, внаслідок розподілу яких держава фактично визначає основні пріоритети свого економічного та соціального розвитку.

II. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ І МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЕКОНОМІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДЕРЖАВИ ДО ОБОРОНИ

Принципи державної політики у сферах національної безпеки і оборони

1. Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина - їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства - його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави - її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища - від надзвичайних ситуацій.

2. Основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є:

1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;

2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;

3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

3. Фундаментальними національними інтересами України є:

1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;

2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;

3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації

Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами.

4. Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо.

5. Загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України.

Розбудова національної стійкості є одним із пріоритетних напрямів політики національної безпеки України на сучасному етапі. Це обумовлено необхідністю забезпечення готовності держави і суспільства до реагування на широкий спектр загроз різного походження, а також безперервності основних процесів у державі. Україна має значний потенціал стійкості, що підтверджується досвідом її протидії гібридній агресії. Проте системні механізми забезпечення національної стійкості наразі не сформовані. Їх запровадження сприятиме водночас посиленню і розвитку системи забезпечення національної безпеки України. Розробка і реалізація комплексних стратегічних рішень у цій сфері потребує належного наукового обґрунтування, у першу чергу, щодо визначення концепції забезпечення національної стійкості.

Беручи до уваги складне безпекове середовище України та особливості розвитку держави і суспільства, при визначенні моделі забезпечення національної стійкості Україні не слід обмежуватися лише посиленням цивільної готовності і кризового менеджменту, у т.ч. у сфері безпеки критичної інфраструктури. Доцільно впроваджувати рішення Концепції забезпечення національної системи стійкості, який визначає, зокрема, основні напрями розбудови стійкості, національного координатора і структуру його допоміжних органів, загальну схему розподілу відповідальності й повноваження державних органів, запровадження низки нових системних механізмів, у т.ч. проведення багаторівневої національної оцінки ризиків і **загроз** у сфері національної безпеки та постійно діючих механізмів взаємодії органів державної та місцевої влади, неурядових організацій, приватного бізнесу та міжнародних партнерів з питань забезпечення національної стійкості, особливості правового забезпечення відповідних процесів тощо. Обґрунтування Концепція забезпечення національної стійкості визначається кожною країною індивідуально, виходячи з її національних інтересів, особливостей безпекового середовища, належності до певних міжнародних організацій, союзів тощо. На основі обраної моделі формуються відповідні системи організаційного і правового забезпечення. У цілому забезпечення національної стійкості має характерні ознаки, що дозволяє оцінювати прогрес у відповідній сфері й відрізняє цей процес від інших. Передусім, йдеться про:

комплексний підхід до протидії широкому спектру загроз;

ефективну взаємодію державних органів (як сектору безпеки і оборони, так і інших), громад, бізнесу і населення у запобіганні й реагуванні на загрози та подоланні їх наслідків, а також координацію такої діяльності;

високий рівень обізнаності громадян і посадових осіб щодо характеру й актуальності загроз/небезпек, а також порядку дій у разі їх настання;

високу готовність держави і суспільства до реагування на будь-які загрози і здатність чинити опір;

Шляхи і способи розв'язання проблеми

Для розв'язання проблем, пов'язаних із запровадженням національної системи стійкості, необхідним є:

1) розроблення і прийняття законодавчих та інших нормативно-правових актів, спрямованих на:

визначення правових та організаційних засад впровадження та функціонування національної системи стійкості;

визначення організації діяльності, взаємодії та координації суб'єктів забезпечення національної стійкості;

впровадження механізмів забезпечення національної стійкості за базовими елементами;

визначення порядку формування планів узгоджених дій з метою запобігання, реагування та подолання наслідків виникнення загроз або настання кризових ситуацій, впровадження універсальних алгоритмів узгоджених дій щодо реагування на загрози та кризові ситуації на різних етапах їх розвитку;

визначення порядку, каналів та форматів обміну інформацією між суб'єктами забезпечення національної стійкості про поточні та прогнозовані загрози, стан відповідних спроможностей, виявлені вразливості, а також про плани, механізми і процедури запобігання і реагування на них та відновлення у посткризовий період;

удосконалення законодавства України з питань забезпечення національної стійкості з урахуванням міжнародного досвіду;

2) забезпечення єдності концептуальних підходів та принципів діяльності суб'єктів забезпечення національної стійкості:

запровадження в Україні національної системи виявлення та оцінки загроз і вразливостей, оцінювання ризиків та стану відповідних спроможностей на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях;

розроблення і впровадження єдиної методики оцінювання ризиків національній безпеці й стану відповідних спроможностей;

створення системи оцінювання у сфері забезпечення сталого розвитку, безпеки і стійкості територіальних громад та територій;

визначення уповноважених суб'єктів із здійснення координації дій у сфері оцінювання регіональних ризиків та формування і ведення реєстрів таких ризиків;

визначення органу державної влади, відповідального за координацію дій у сфері ідентифікації загроз, виявлення вразливостей, оцінювання ризиків національній безпеці та стану відповідних спроможностей, а також формування і ведення їх реєстру;

налагодження взаємодії та обміну інформацією між суб'єктами оцінювання ризиків національної безпеки та стану відповідних спроможностей на державному, регіональному і місцевому рівнях;

упровадження практики проведення щорічного оцінювання поточних та прогнозованих ризиків національній безпеці, підготовки звітів за результатами такого оцінювання, а також практики проведення періодичного оцінювання стану спроможностей щодо протидії поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці на основі результатів комплексного огляду сектору безпеки і оборони України та окремих оглядів;

3) створення механізму інституційного забезпечення національної системи стійкості:

- на державному рівні:

Рада національної безпеки і оборони України;

національний координатор з питань співробітництва України з НАТО у сфері розбудови національної системи стійкості;

урядовий координаційний орган забезпечення національної стійкості;

постійні структури міжвідомчої взаємодії з питань забезпечення національної безпеки і стійкості;

органи державної влади у межах визначеної компетенції;

допоміжні і дорадчі органи з питань забезпечення національної стійкості;

національна мережа аналітично-експертних, наукових та навчально-методичних центрів розвитку стійкості;

- на регіональному і місцевому рівнях:

місцеві державні адміністрації;

постійні структури міжвідомчої взаємодії з питань забезпечення безпеки і стійкості регіонів і територіальних громад;

територіальні підрозділи органів державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, громадяни або об'єднання громадян, які є ініціаторами або учасниками процесів забезпечення національної стійкості;

допоміжні і дорадчі органи з питань забезпечення стійкості регіонів і територіальних громад;

регіональна мережа аналітично-експертних, наукових та навчально-методичних центрів розвитку стійкості;

4) організація підготовки і перепідготовки кадрів, які залучаються до заходів із забезпечення національної стійкості:

визначення відповідних цільових аудиторій та запровадження практики проведення навчань, тренінгів та тренувань з питань забезпечення готовності та реагування на загрози, надзвичайні та кризові ситуації;

поширення у суспільстві необхідних знань і формування навичок щодо реагування на загрози, надзвичайні та кризові ситуації;

розроблення і впровадження навчальних програм щодо ідентифікації загроз, виявлення вразливостей та оцінювання ризиків і спроможностей;

розроблення і впровадження спеціальних навчальних програм і курсів підвищення кваліфікації для державних службовців та особового складу

Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів з питань забезпечення національної стійкості;

5) налагодження ефективної взаємодії та координації суб'єктів забезпечення національної стійкості:

впровадження на національному рівні практики управління ризиками на основі міжнародних стандартів;

узгодження процедур реагування на кризові ситуації, відновлення та забезпечення належної взаємодії сил безпеки і сил оборони, а також наявних і створюваних державних систем у сферах забезпечення національної безпеки, зокрема: єдиної державної системи цивільного захисту України, системи медичної допомоги, правоохоронної системи, єдиної державної системи запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків, національної системи кібербезпеки України, державної системи захисту критичної інфраструктури, системи надання соціальних послуг, банківської, фінансової та інших систем;

удосконалення процедур кризового менеджменту, зокрема впровадження універсальних алгоритмів узгоджених дій щодо запобігання та реагування на загрози та кризові ситуації на різних етапах їх розвитку;

розроблення та впровадження рекомендацій щодо механізму забезпечення і критеріїв оцінювання стійкості базових елементів, у тому числі: безперервності діяльності і організаційної стійкості органів державної влади і органів місцевого самоврядування, стійкості об'єктів критичної інфраструктури, системи охорони здоров'я, єдиної державної системи цивільного захисту, здатності до безперебійного функціонування транспортних систем, комунікаційних та технологічних систем, здатності ефективно реагувати на неконтрольоване масове переміщення людей, суспільної та фінансово-економічної стійкості;

розроблення та впровадження заходів з підвищення рівня кіберстійкості комунікаційних та технологічних систем, що забезпечують функціонування органів державної влади, об'єктів критичної інфраструктури, найбільш важливих об'єктів цивільної та військової інфраструктури;

6) поглиблення міжнародного співробітництва у сфері забезпечення стійкості з урахуванням глобальних та регіональних безпекових процесів:

упровадження реформ, спрямованих на зміцнення особливого партнерства з НАТО та набуття Україною повноправного членства в Організації [Північноатлантичного договору](#);

включення відповідних цілей, пріоритетних завдань та заходів для органів державної влади, спрямованих на забезпечення створення та функціонування національної системи стійкості, у річні національні програми під егідою Комісії Україна - НАТО;

обмін досвідом з Європейським Центром передового досвіду з протидії гібридним загрозам.

Для технічного оснащення ЗС України, які перебувають в постійній бойовій готовності, потрібна велика кількість найрізноманітнішої сучасної техніки і зброї, боєприпасів та інших засобів ведення збройної боротьби. Проте ці матеріальні засоби мають бути виготовлені і доставлені у війська і на флот ще в мирний час з тієї частини ЗС України, яка потребує мобілізаційного розгортання на випадок війни. Певні запаси матеріальних засобів потрібні для покриття витрат з початком бойових дій, причому ці потреби зростають у зв'язку зі збільшенням швидкострільності зброї, потужностей двигунів тощо. Не можна не брати до уваги і тієї обставини, що в сучасній війні протилежні сторони з самого початку зазнають великих втрат в особовому складі, зброї і військовій техніці, тому їх необхідно буде поповнювати в короткі терміни. Отже, ще в мирний час необхідно створити певні запаси зброї, військової техніки і витратних матеріалів для покриття тих потреб, які можуть виникнути у випадку розв'язання війни агресором і обміну ударами з обох сторін.

Матеріальні засоби потрібні і для приготування можливих театрів воєнних дій, створення на них необхідної інфраструктури: аеродромів, ракетних баз, трубопроводів, доріг, сховищ, складів та ін. Певна кількість ОВТ необхідна і для надання допомоги союзним і дружнім країнам у зміцненні їх обороноздатності.

В умовах науково-технічної революції відбувається швидке моральне старіння систем озброєння, тому необхідне систематичне оновлення і модернізація ОВТ. Для випуску й оновлення такої великої маси засобів збройної боротьби ще в мирний час необхідно створити і підтримувати добре розвинену, постійно функціонуючу воєнно-промислову базу, яка включає весь комплекс галузей оборонної промисловості з їх науково-дослідними і проектно-конструкторськими організаціями. Для цього потрібна допомога інших галузей, які випускають продукцію воєнного призначення, а також частина потужностей базових галузей важкої індустрії, які забезпечують оборонні підприємства паливом, енергією, обладнанням, приладами, конструкційними матеріалами і комплектуючими виробами. Функціонування воєнно-промислової бази можливе лише при надійному транспортному і матеріально-технічному забезпеченні.

Сукупність оборонних галузей і частини підприємств цивільних галузей промисловості, транспорту, сільського господарства і матеріально-технічного постачання, які зайняті економічним забезпеченням бойової готовності ЗС України, становлять економіку постійної готовності. Підтримання певної частини економіки в постійній готовності є об'єктивною необхідністю, закономірністю економічного забезпечення оборони країни.

Завчасне створення великих запасів озброєння і бойової техніки, достатніх для матеріального забезпечення війни будь-якої тривалості, є проблематичним за низкою причин.

По-перше, для цього потрібно було б ще в мирний час провести відмобілізування значної частини економіки і відволікти на воєнні потреби непомірно великі матеріальні, трудові і фінансові ресурси, що неминуче загальмувало б розвиток економіки і негативно вплинуло на добробут народу.

По-друге, у зв'язку з бурхливим розвитком науково-технічного прогресу відбувається швидке моральне старіння засобів збройної боротьби, яке зумовлює часті заміни систем озброєння іншими. Це накладає додатковий тягар на економіку і робить економічно недоцільним і навіть неможливим утворення великих запасів, які постійно оновлюються дорогою військовою технікою. Помилковим було б орієнтування на нагромадження запасів озброєння і нехтування можливістю використання ресурсів народного господарства в ході війни.

Мобілізація економіки – це частина загальної мобілізації, переведення економіки з мирного на воєнний стан для надійного забезпечення потреб будівництва ЗС України і ведення бойових дій в озброєнні, військовій техніці та інших матеріальних засобах. Вона супроводжується різкою зміною народногосподарських пропорцій на користь військового виробництва.

Мобілізація економіки передбачає:

- організацію промислового виробництва за планами війни;
- перебудову роботи транспорту і зв'язку, капітального будівництва;
- розгортання НДДКР з урахуванням оборонних завдань, що виникають;
- проведення заходів щодо підвищення стійкості функціонування воєнної економіки і народного господарства в цілому.

Мобілізація економіки включає заходи щодо його мобілізаційної підготовки та процес переведення економіки з мирного на воєнний стан. Економічна мобілізація визначається: рівнем розвитку продуктивних сил, характером війни і залежить від часу і простору, кількості підготовлених резервів та мистецтва планування й управління.

Найхарактернішою рисою способу економічного забезпечення воєн стала мобілізація економіки. В ході Першої світової війни була усвідомлена її необхідність і набутий перший досвід її проведення. Відтоді завчасна підготовка до здійснення економічної мобілізації є обов'язковим елементом воєнно-економічної політики багатьох країн. Багатий досвід економічної мобілізації надала Друга світова війна, досвід якої скрупульозно вивчається.

Економічна мобілізація є способом реалізації ВЕП (воєнно-економічних потреб), що історично склався. В минулих війнах вона виступала як надзвичайний процес перебудови (конверсії) економіки для задоволення потреб війни, в ході якого всі галузі економіки і державні інститути переводилися з мирного на воєнний стан для розгортання масового виробництва зброї, військової техніки й інших предметів воєнного призначення.

Вимогами до економічної мобілізації є: **планомірність, терміновість, простота, повнота, чіткість, точність.**

Факторами, які впливають на економічну мобілізацію є: несподіваність нападу, пора року та простір, кількість і якість підготовки людських і матеріальних резервів, мистецтво (майстерність) та і управління.

Принципами проведення економічної мобілізації є:
планомірність,

оперативність,
безперервність,
маневреність.

Методи проведення економічної мобілізації: *економічні та адміністративні.*
До економічних методів належать:

- послідовне втілення в життя довоєнних законів організації праці;
- нормування продажу продовольчих товарів і предметів широкого вжитку;
- збереження твердих державних роздрібних цін на продукти і предмети першої необхідності;
- послідовне використання розподілу доходів за трудовим результатом і економічною діяльністю;
- додаткове матеріальне заохочення за високі показники у виконанні і перевиконанні виробничих завдань, режимів економії тощо.

До адміністративних методів належать:

- посилення централізму і державної дисципліни;
- посилення оперативності і чіткості планування виробництва і розподілу оборонних ресурсів;
- встановлення воєнного режиму робочого часу (заборона самотійно залишати підприємство, обов'язкові позачергові роботи, скасування відпусток, збільшення робочого часу шляхом зменшення простоїв і прогулів);
- мобілізація працівників оборонної промисловості, транспорту, зв'язку та медичних установ на весь період війни.

Можна стверджувати, що майбутнє оборонної сфери України безпосередньо залежить від того, наскільки правильно сьогодні будуть підготовлені та прийняті стратегічні рішення щодо перспективного розвитку оборонного потенціалу України.

Разом з тим, внесок України та її роль у новій архітектурі європейської безпеки визначатиметься не приєднанням до якоїсь з європейських організацій, а визначенням свого місця та цілеспрямованою діяльністю в кожній із складових європейської безпеки.

Основні особливості мобілізаційної підготовки економіки в сучасних умовах:

- перенесення більшої частини мобілізаційних заходів на передвоєнний період або на початок війни;
- підвищення значення матеріальних резервів і запасів, які потрібні для забезпечення розгортання і постачання воєнної промисловості;
- необхідність завчасного досягнення високої мобілізаційної готовності воєнної економіки і всієї економіки;
- здійснення вже у мирний час заходів щодо підвищення стійкого функціонування економіки під час війни.

З урахуванням відмічених особливостей, найреальнішими шляхами задоволення потреб ЗС України в ОВТ та інших матеріальних засобах в сучасних умовах є:

- забезпечення необхідного рівня запасів ОВТ та інших матеріальних засобів;
- створення організаційно-економічних умов для швидкого за необхідністю нарощування виробництва воєнної продукції існуючою воєнно-промисловою базою;
- переведення всієї економіки на воєнні рейки в ході довгої війни.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності юридичних і фізичних осіб у зв'язку із запровадженням та здійсненням заходів правового режиму воєнного стану підлягає наступному повному відшкодуванню їх вартості в порядку, визначеному законом.

Мобілізаційні потужності - виробничі потужності підприємств, установ і організацій, які створюються в мирний час для виробництва продукції і задоволення інших потреб держави в особливий період. Мобілізаційні потужності не підлягають приватизації, у тому числі в разі ліквідації підприємств, установ, організацій. Рішення щодо передачі мобілізаційних потужностей іншим підприємствам, установам і організаціям приймаються органами виконавчої влади, іншими державними органами в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Мобілізаційний план - сукупність документів, які визначають зміст, обсяги, виконавців, порядок і строки здійснення заходів щодо мобілізаційного розгортання Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, системи забезпечення життєдіяльності населення на функціонування в умовах особливого періоду.

Основні показники мобілізаційного плану - розрахункові потреби держави на особливий період, сформовані в натуральному і вартісному обчисленні, для задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та системи забезпечення життєдіяльності населення.

Мобілізаційні завдання (замовлення) - окремі вимоги мобілізаційного плану щодо номенклатури, обсягів виробництва необхідної продукції, утворення і підготовки до розгортання спеціальних формувань, а також затверджені в установленому порядку першочергові заходи мобілізаційної підготовки, які доводяться для виконання до центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування. До підприємств, установ і організацій, що залучаються до виконання мобілізаційних завдань (замовлень),

мобілізаційні завдання (замовлення) доводяться на підставі затверджених основних показників мобілізаційного плану і договорів (контрактів), що укладаються в порядку, передбаченому законодавством.

В сучасних умовах досягнення оптимального сполучення запасів для воєнного часу і можливостей швидкого нарощування виробництва воєнної продукції існуючою воєнно-промисловою базою є пріоритетним напрямом мобілізаційної підготовки. Гострота цього питання зумовлена тим, що час “вибування” (безповоротних втрат) ОВТ, як показують дослідження, в широкомасштабній війні набагато коротший, ніж термін мобілізаційного розгортання військового виробництва. Через це центральною проблемою мобілізаційної підготовки економіки в цей час є скорочення термінів переведення оборонних галузей промисловості і всієї економіки з мирного на воєнний стан. Завдання полягає в тому, щоб підвищити здатність оборонних галузей збільшувати поточне військове виробництво, підтримувати постійне співвідношення можливостей існуючої воєнно-промислової бази з потребами ЗС України у ВВП, що динамічно змінюються як напередодні війни, так і в початковий її період. Реалізація цього завдання ускладнюється через такі обставини: збільшення тривалості промислового циклу сучасного озброєння; відсутність єдиного погляду на низку кардинальних питань забезпечення мобілізаційної готовності галузей національної економіки, зокрема на скорочення і розвиток мобілізаційних потужностей в економіці України.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність економічної готовності держави до оборони?
2. Назвіть різновиди економічної готовності держави до оборони.
3. Що характеризує економічну готовність держави до оборони?
4. Назвіть загрози національним інтересам України.
5. Що таке економічний потенціал?